

Dziekoński, Stanisław

Naturalne podstawy wychowawczej funkcji rodziców

Studia Teologiczne 20, 309-326

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. STANISŁAW DZIEKOŃSKI

NATURALNE PODSTAWY WYCHOWAWCZEJ FUNKCJI RODZICÓW

Treść: Wprowadzenie, 1. Rodzice jako pierwsi wychowawcy, 2. Wychowawcze posłannictwo ojca, 3. Wychowawcze posłannictwo matki, 4. Prawo do wolnego wyboru szkoły, 5. Próba całościowego spojrzenia na dokonaną analizę dokumentów, Wnioski końcowe.

Wprowadzenie

Tocząca się współcześnie dyskusja na temat wychowawczej funkcji rodziców oraz fakt, iż wychowawcza wartość rodziny była w historii niejednokrotnie kwestionowana¹, zobowiązuje do udzielenia odpowiedzi na pytanie: dlaczego rodzice powinni wychowywać? Innymi słowy zachęca do głębszego zapoznania się przede wszystkim ze źródłami tej funkcji rodziców, czyli jej podstawami. Rozpatrzenie wspomnianej kwestii wydaje się być jeszcze bardziej pilne, jeśli uwzględnimy, że bardzo często, mówiąc o wychowawczej funkcji rodziców, próbuje się skupić uwagę słuchacza głównie na problematyce wychowawczych zadań. Unika się zaś refleksji nad rzeczywistością, która daje rodzicom moralne prawo i odpowiadające mu obowiązki w zakresie wychowania potomstwa. Niniejsze opracowanie ma więc w jakimś stopniu uzupełnić tę lukę i umożliwić bardziej dogłębne spojrzenie również na całokształt wychowawczych zadań rodziców. Będzie prezentować nauczanie poszczególnych papieży od początku wieku XIX² do Soboru Watykańskiego II dotyczące praw i zobowiązań rodziców do wychowania dzieci, wynikających z samego faktu macierzyństwa i ojcostwa.

¹ Por. S. S t y r n a , *Znaczenie wychowania w rodzinie dla rozwoju osobowego dziecka*, w: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, pr. zb. pod red. F. Adamskiego, Kraków 1984, s. 115; por. także Ł. C z u m a , *Rodzina a społeczeństwo*, AK 62 (1970) 369, s. 77.

² Pod wpływem ideologii utopijnych tendencje do pomniejszania wychowawczej funkcji rodziców i rodziny, a nawet całkowitego oderwania wychowania od rodziny, przybierają na sile szczególnie w wieku XIX i przechodzą w wiek XX. Por. S. S t y r n a , dz. cyt., s. 115.

1. Rodzice jako pierwsi wychowawcy

O wychowawczych zobowiązaniach rodziców, wynikających z prawa naturalnego, można wnioskować po raz pierwszy z wypowiedzi Leona XIII. Zauważa on, że troska o wychowanie potomstwa jest nakazana rodzicom „(...) przez prawo Boże i naturalne, a rodzice nie mogą pod żadnym pretekstem uważać się za zwolnionych od tego prawa”³. Stąd też trzeba uświadamiać rodziców co do „(...) wielkości i świętości ich obowiązków, które mają od Boga względem dzieci (...)”⁴. Należy również przypominać im o niezbywalności ich zobowiązań wychowawczych, „(...) gdyż człowiek nie może być zwolniony przez drugiego człowieka z obowiązków, które wiążą go z Bogiem”⁵. Wychowanie potomstwa przez rodziców, ponieważ dotyczy kształtowania duszy, jest nawet ważniejsze niż obowiązek zapewnienia dzieciom utrzymania⁶.

Wspomnianym powyżej „(...) obowiązkom, przyjętym wraz ze zrodzeniem dzieci, odpowiadają w ten sam sposób prawa (...)”⁷. Bardzo wyraźnie zaznacza się niezbywalność i nienaruszalność tych praw, gdyż wypływają one z „(...) natury, sprawiedliwości i takich praw, których nie mogą zmniejszyć ani oni sami, ani żadna ludzka siła nie może ich uzurpować (...)”⁸.

Naturalne prawo rodziców do wychowania potomstwa nie może być jednak wykonywane przez nich w sposób bezwzględny lub despotyczny. Jest bowiem „(...) połączone z obowiązkiem zharmonizowania kształcenia i wychowania dzieci z celem, dla którego otrzymali z dobroci Boga potomstwo”⁹. Celem zaś tym jest chrześcijańskie wychowanie dzieci¹⁰.

Z naturalnym prawem rodziców do wychowania potomstwa wiąże się bardzo ściśle prawo do posiadania przez każdego człowieka dóbr materialnych, które przysługują „(...)jednostce na podstawie prawa natury (...), tym większą ma siłę, im większą rodzinę dana jednostka swą opieką obejmuje”¹¹.

³ Leon XIII, *Enc. Nobilissima Gallorum Gens*, w: *Insegnamenti pontifici*, 3, *L'educazione*, Roma 1957, p. 94. Odtąd skrót: *IP*.

⁴ Leon XIII, *Enc. Officio sanctissimo*, w: *IP*, p. 112.

⁵ Tamże, p. 112.

⁶ Leon XIII, *Enc. Officio sanctissimo*, w: *IP*, p. 112; *Enc. Affari vos*, w: *IP*, p. 160.

⁷ Leon XIII, *Enc. Officio sanctissimo*, w: *IP*, p. 112.

⁸ Tamże, p. 112; por. także *Enc. Militantis Ecclesiae*, w: *IP*, p. 151.

⁹ Leon XIII, *Enc. Sapientiae christianae*, w: *IP*, p. 130.

¹⁰ Por. tamże, p. 130.

¹¹ Leon XIII, *Enc. Rerum Novarum*, w: *Nauczanie społeczne Kościoła*, Warszawa 1984, p. 9.

Problematykę rodziców jako pierwszych wychowawców potomstwa podejmuje także Benedykt XV, rozpatrując ją głównie w płaszczyźnie religijnej¹². Z kolei Pius XI mówi: „Jasną (...) jest rzeczą, że z rozkazu natury i Boga prawo i obowiązek wychowania dzieci do tych przede wszystkim należy, którzy dzieło natury powołaniem do życia rozpoczęli i stąd nie mogą życia rozpoczętego i niedokończonego pozostawić i na pewną narażić zagładę”¹³. Z tej też racji „(...) misja wychowania przynależy przede wszystkim (...) do ojców i matek; należy do nich z prawa naturalnego i Bożego, dlatego też w sposób niezbywalny oraz nienaruszalny”¹⁴. I „(...) byłoby sprzeczne z prawem naturalnym, gdyby dziecko, zanim przyjdzie do używania rozumu, było wyjęte z pod opieki rodzicielskiej, albo też zdecydowano coś o nim wbrew woli rodziców. A ponieważ obowiązek opieki rodzicielskiej trwa do czasu, kiedy dzieci będą w stanie same dać sobie radę, do tego też czasu trwa nienaruszalne prawo wychowawcze rodziców”¹⁵.

Prawdę o nienaruszalności wychowawczego prawa rodziców Pius XI uzasadnia nauką św. Tomasza, który mówi, że „natura (...) dąży nie tylko do wydania na świat potomstwa, lecz także do jego rozwoju i postępu aż do stanu doskonałego człowieczeństwa, który to stan jest stanem cnoty”¹⁶. Papież zauważa jednak, że „wielu rodziców, pochłoniętych doczesną troską o byt, nie ma zbyt dobrego pojęcia o najważniejszym swym zadaniu, jakim jest wychowanie dzieci”¹⁷. Brakuje im między innymi odpowiedniego przygotowania do wypełnienia powierzonych im przez naturę misji wychowania potomstwa¹⁸. W tej sytuacji trzeba przypominać rodzicom „(...) o ich najważniejszych obowiązkach (...), a mianowicie jakie są pojedyncze obowiązki rodziców w zakresie wychowania dzieci pod względem religijnym, moralnym i obywatelskim”¹⁹.

Pius XI, ukazując rodziców jako pierwszych i naturalnych wychowawców potomstwa, stawia sobie także za cel wskazać na pierwszeństwo prawa wychowawczego rodziców względem praw innych wychowawców, a przede wszystkim tych, którzy pełnią wychowawcze zadanie z ramienia państwa²⁰. W uzasadnieniu tego pierwszeństwa

¹² Por. Benedykt XV, *Lett. Communes litteras*, 10-4-1919, w: *IP*, p. 201.

¹³ Pius XI, *Enc. O małżeństwie chrześcijańskim*, s. 12-13.

¹⁴ Pius XI, *All. agli allievi del collegio di Mondragone*, 14-5-1929, w: *IP*, p. 233.

¹⁵ Pius XI, *Encyklika o chrześcijańskim wychowaniu młodzieży (Divini illius Magistri)*, z dnia 31-12-1929, tł. M. Klepacz, Kielce, 1947, s. 34-35. Odtąd skrót *DIM*.

¹⁶ Tamże, s. 35. Papież powołuje się na *Suppl. S.Th., p.III., q. 11, a.1.*

¹⁷ *DIM*, s. 55.

¹⁸ Por. tamże, s. 55.

¹⁹ Tamże, s. 55.

²⁰ Por. tamże, s. 34-35.

papież odwołuje się do przedstawionych powyżej stwierdzeń św. Tomasza i Leona XIII, traktujących o naturalnym pochodzeniu i nienaruszalności władzy ojcowskiej i rodzicielskiej²¹. Zauważa następnie, że nienaruszalne i pierwsze prawo rodziców do wychowania „(...) niejednokrotnie było uznane przez ustawodawstwo państwowe tych narodów, które dbają o to, żeby prawo natury było podstawą ustaw państwowych”²². Przykładem tego jest Najwyższy Trybunał Stanów Zjednoczonych, który orzekł, że „dziecko nie jest tylko tworem państwa; ci co je wychowują i nim kierują mają prawo, połączone z najszczytniejszym obowiązkiem, wychować je i przygotować do pełnienia swych powinności”²³.

Wypowiedzi Piusa XI mówią także o relacji zależności praw i obowiązków wychowawczych rodziców wypływających z prawa naturalnego od celu, dla którego otrzymali potomstwo od Boga: „Rodzice mają prawo, pochodzące od samej natury, kształcenia tych, których zrodzili. Przy tym mają zadbać, by wychowanie i nauczanie dzieci odpowiadało celowi, dla którego z łaski Bożej otrzymali potomstwo”²⁴. Nadto mają dolożyć starań, „(...) by dla dobra dzieci dobrze wykorzystali tę godność i autorytet, które otrzymali od Boga będąc Jego zastępcami”²⁵. Naturalne prawo i obowiązek wychowania, jaki posiadają rodzice względem potomstwa, jest im bowiem dany ze względu na dobro dzieci, gdyż „(...) mało zaiste troski o nowonarodzone dziecko i tem samem o całą ludzkość byłby okazał Bóg najmędrszy, gdyby nie był zarazem udzielił prawa i obowiązku wychowania tym, którym udzielił możliwości i prawa rozbudzenia swego życia”²⁶. Papież motywuje to stwierdzenie następująco: „Znaną bowiem jest rzeczą, że dziecko nawet w dziedzinie życia nadprzyrodzonego nie może w sposób wystarczający zadość uczynić swoim potrzebom. Skazane jest przez długie lata na pomoc, naukę i wychowanie innych”²⁷.

Prawo i obowiązek wychowania potomstwa, jaki dany jest rodzicom przez samą naturę czyni ich odpowiedzialnymi przed samym Bogiem. Pius XI przypomina rodzicom, że „(...) żadna władza ziemską

²¹ Por. tamże, s. 35; por. także L e o n X I I I , *Enc. Rerum Novarum*, dz. cyt., p. 11; por. także S. Thom. *Summa Theol. II – II., Qu. X. art. XII.*

²² *DIM*, s. 36.

²³ Tamże, s. 36-37. Papież powołuje się w tekście na: *U. S. supreme Court Decision in the Oregon School Cases*, June 1, 1925.

²⁴ *DIM*, s. 36.

²⁵ *DIM*, s. 55-56.

²⁶ P i u s X I , *Enc. O małżeństwie chrześcijańskim*, s. 12.

²⁷ Tamże, s. 12.

nie może uwolnić od więzi odpowiedzialności wymaganej przez Boga, która łączy was z dziećmi"²⁸. Później dodaje: „Nikt z tych, którzy dzisiaj uciskają wasze prawo do wychowania i domagają się zastąpienia was w waszych obowiązkach wychowawczych, nie będzie mógł odpowiedzieć za was Wicznemu Sędziemu, kiedy on skieruje do was pytanie: gdzie są ci, których ja wam dałem?”²⁹. Ale niestety, prawa i obowiązki wychowawcze rodziców, „(...) dane im przez Boga, stanowią w chwili obecnej ośrodek walki nader brzemienniej w skutki”³⁰.

Kwestię praw i obowiązków wychowawczych rodziców, wpływających z prawa naturalnego porusza także Pius XII. Zauważa, że rodzice zostali przeznaczeni do tego, aby dać dzieciom „(...) trzy najważniejsze rzeczy: istnienie, pożywienie i wychowanie (...)”³¹. Stąd też, co do wychowania potomstwa, posiadają „(...) prawo bardzo wyraźne w porządku, który ustanowił Bóg przez naturę i objawienie”³². Jest to ich cudowana misja³³, która „(...) nie może być im wydarta bez wielkiego uszczerbku prawa”³⁴. Bóg powierza bowiem dusze dzieci samym rodzicom, gdyż oni uczestniczą w akcie stwarzania ciała swego potomstwa³⁵, któremu przekazują ukryte cechy dziedziczne, wpływające na przyszły model charakteru dziecka, kształtowanego później w wychowaniu³⁶. Ponieważ „rodzice są pierwszymi wychowawcami swych dzieci”³⁷ zatem nikt nie może im zabronić spełniania ich wy-

²⁸ P i u s X I , *Enc. O położeniu Kościoła katolickiego w Rzeszy Niemieckiej (Mit brennender Sorge)*, w: *Znak* 34 (1982) 332-334, p. 59.

²⁹ Tamże, p. 59.

³⁰ Tamże, p. 58.

³¹ P i u s X I I , *All. ai novelli sposi*, 29-4-1942, w: *IP*, p. 426.

³² P i u s X I I , *Lett. al vescovo di Basilea e di Lugano*, 15-4-1958, w: *IP*, p. 840; por. także *RM Zum zweiten Mal, ai Cattolici tedeschi, partecipanti al 78° Katholikentag, in Berlino*, 17-8-1958, w: *IP*, 858; por. także *All. ai novelli sposi*, 24-9-1941, w: *IP*, p. 389; *Przemówienie Ojca św. wygłoszone 29 października 1951r. do uczestniczek Kongresu Włoskiego Katolickiego Związku Położnych przy współudziale Narodowej Federacji Kolegiów Położniczych*, w: *Problemy moralne pożycia małżeńskiego. Oświadczenia Papieskie „Apostolstwo położnych” i „Chrześcijańska kultura rodzinna”*, Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas”, Londyn 1952, s. 6.

³³ Por. P i u s X I I , *Enc. Summi Pontificatus*, w: *IP*, p. 370; por. także *RM al mondo intero*, 24-12-1942, w: *IP*, p. 430; *All. ai maestri cattolici italiani*, 4 -11-1945, w: *IP*, p. 438.

³⁴ P i u s X I I , *Enc. Summi Pontificatus*, w: *IP*, p. 370; por. także *RM al mondo intero*, 24-12-1942, w: *IP*, p. 430.

³⁵ Por. P i u s X I I , *Enc. Summi Pontificatus*, w: *IP*, p. 371; *All. ai novelli sposi*, 15-1-1941, w: *IP*, p. 386; *All. ai novelli sposi*, 14-4-1943, w: *IP*, p. 432.

³⁶ Por. P i u s X I I , *All. alle madri di famiglia italiane*, 26-10-1941, w: *IP*, p. 404.

³⁷ P i u s X I I , *All. ai novelli sposi*, 31-1-1940, w: *IP*, p. 376; por. także *All. ai novelli sposi*, 14-4-1943, w: *IP*, p. 432.

chowawczego zadania, ani też nie jest w stanie w pełni ich zastąpić³⁸. Prawo rodziców do wychowania potomstwa przyjmuje więc cechy pierwszeństwa i niezbywalności³⁹ i powinno być szanowane przez każdy porządek ludzkiej społeczności⁴⁰. Trzeba jednak podkreślić, że „(...) w obecnych warunkach życia społecznego naglące zatroskanie o chleb powszedni wiele razy utrudnia im całkowite spełnienie tak istotnego obowiązku”⁴¹. „Często mąż i żona wykonują zawód tego samego rodzaju, wnosząc przez osobistą pracę wkład do budżetu rodzinnego prawie że równy (...). Tymczasem dzieci, które Bóg im posyła, jak są pilnowane, strzeżone, wychowywane, nauczone?”⁴². Toteż rodzice powinni „(...) szukać pomocy w gorliwych kapłanach i katechistach, oraz w tych doskonałych wychowawcach, którymi są zakonnicy i zakonnice (...)”⁴³. Poza tym pożądana jest współpraca rodziców ze wszystkimi wychowawcami, którym powierzają swe dzieci⁴⁴. Jednakże niezależnie od tego, jak bardzo wielkie, cenne i znaczące mogłyby być te pomoce, nie uwalniają one rodziców od ich wychowawczych obowiązków i odpowiedzialności⁴⁵. Wręcz przeciwnie, potrzebny jest wpływ wychowawczy rodziców – szczególnie w kolegiach, „(...) dla uzupełnienia dzieła formacji, która się dokonuje z dala od ich oczu”⁴⁶. Zaniechanie przez rodziców troski o wychowanie swych dzieci może być powodem trudności w ich wychowaniu w późniejszym czasie. Dowodem na to jest fakt, że „(...) nauczyciele chrześcijańscy skarżą się i ubolewają nad trudnościami, czasem nawet nad niemożliwością, którą spotykają, zaradzenia i zaspokojenia przez swą troskę w wychowaniu dzieci im powierzonym tego, co było przecież obowiązkiem, który winna była spełnić rodzina, a nie spełniła lub spełniła źle!”⁴⁷. Zatem

³⁸ Por. Pius XII, *All. ai novelli sposi*, 15-1-1941, w: *IP*, p. 386.

³⁹ Por. Pius XII, *All. all'Associazione italiana dei maestri di scuola cattolici*, w: *IP*, p. 459; *RM Zum zweiten Mal, ai Cattolici tedeschi, partecipanti al 78° Katholikentag, in Berlino*, 17-8-1958, w: *IP*, p. 858.

⁴⁰ Por. Pius XII, *RM Zum zweiten Mal, ai Cattolici tedeschi, partecipanti al 78° Katholikentag, in Berlino*, 17-8-1958, w: *IP*, p. 858.

⁴¹ Pius XII, *All. ai novelli sposi*, 31-1-1940, w: *IP*, p. 376.

⁴² Pius XII, *All. ai novelli sposi*, 10-9-1941, w: *IP*, p. 388.

⁴³ Pius XII, *All. ai novelli sposi*, 15-1-1941, w: *IP*, p. 386.

⁴⁴ Por. Pius XII, *All. ai maestri cattolici italiani*, 4-11-1945, w: *IP*, p. 438.

⁴⁵ Por. Pius XII, *All. ai novelli sposi*, 15-1-1941, w: *IP*, p. 386.

⁴⁶ Pius XII, *All. ai componenti il Convitto Nazionale Maschile di Roma*, 20-4-1956, w: *IP*, p. 761. Według omawianego papieża wpływ wychowawczy rodziców na życie kolegów może przyczynić się do tego, że dziecko będzie dołączać do wychowania rodzinnego te korzyści, jakich będzie doświadczać w wychowaniu kolegialnym. Por. tamże, p. 761.

⁴⁷ Pius XII, *All. ai novelli sposi*, 15-1-1941, w: *IP*, p. 386.

przede wszystkim rodzice powinni odciskać obraz swego życia na tych, których zrodzili, zgodnie z zamysłem Boga⁴⁸.

Problematykę wychowawczego prawa i obowiązku rodziców Pius XII rozpatruje także w odniesieniu do ich autorytetu wychowawczego. Stwierdza, że rodzice z samej natury otrzymują autorytet do kierowania dziećmi i całą rodziną⁴⁹. Ale „(...) inną rzeczą jest prawo do posiadania autorytetu, prawo dawania poleceń, a inną rzeczą jest ta przewaga moralna, która tworzy i ozdabia rzeczywisty autorytet, operatywny, skuteczny, mogący narzucać się innym i osiągać rzeczywiście posłuszeństwo”⁵⁰. Dodaje następnie, że „pierwsze prawo jest wam przyznane przez Boga przez sam akt, który czyni was ojcem i matką”⁵¹. Natomiast „drugą prerogatywę przychodzi nabywać i przechowywać (...)”⁵². Stąd też ta prerogatywa „(...) może być utracona, jak i może powiększyć się”⁵³. Rodzice powinni więc starać się, aby wykonywanie przez nich wychowawczego obowiązku i prawa było połączone z ich siłą moralną i osobistym autorytetem, dzięki którym będą mieć posłuch u swych dzieci⁵⁴.

O rodzicach jako pierwszych i naturalnych wychowawcach potomstwa mówi również Jan XXIII. Zauważa, że „prawo do utrzymania i wychowania własnych dzieci przysługuje w pierwszym rzędzie rodzicom”⁵⁵. Jednakże jest to jedyna jego wypowiedź, podejmująca bezpośrednio tematykę rodziców jako pierwszych wychowawców potomstwa.

2. Wychowawcze posłannictwo ojca

W przedsoborowym nauczaniu papieży znajdują się wypowiedzi, które bezpośrednio i wyłącznie podkreślają naturalne prawo ojca do wychowania dzieci. Po raz pierwszy dotyka tej kwestii Leon XIII mówiąc, że władza ojcowska jest „(...) tego rodzaju, iż ani zniknąć nie może, ani być po-

⁴⁸ Por. P i u s X I I , *All. ai novelli sposi*, 19-3-1941, w: *IP*, p. 387.

⁴⁹ Por. P i u s X I I , *All. ai novelli sposi*, 24-9-1941, w: *IP*, p. 389.

⁵⁰ Tamże, p. 391.

⁵¹ Tamże, p. 391.

⁵² Tamże, p. 391.

⁵³ Tamże, p. 391.

⁵⁴ Por. tamże, p. 391. Problematykę autorytetu wychowawczego rodziców w wychowaniu dzieci Pius XII porusza również w kolejnych stwierdzeniach tego dokumentu: por. p. 393-394, 396-397. Poza tym omawia to zagadnienie w innych dokumentach: por. *All. ai novelli sposi*, 31-1-1940, w: *IP*, p. 378; *All. ai novelli sposi*, 10-7-1940, w: *IP*, p. 383.

⁵⁵ J a n X X I I I , *Enc. Pacem in terris*, w: *Jan XXIII, Paweł VI, Jan Paweł II. Encykliki*, Warszawa 1981, p. 17.

chłoniętą przez państwo; gdyż to samo i wspólne z życiem ludzkim ma źródło⁵⁶. Papież zauważa następnie, powołując się na św. Tomasza, że „dzieci są częstką ojca i jakby rozszerzeniem osoby ojcowskiej (...). Z tego też względu (...) pozostają pod władzą rodziców tak długo, jak długo nie potrafią używać osobistej wolności⁵⁷. Później stwierdza: „Jeśli zatem socjaliści, odsuwając w cień powagę rodziców wprowadzają w jej miejsce opatrność państwową, grzeszą przeciw naturalnej sprawiedliwości (...)⁵⁸”.

Na przytoczoną powyżej wypowiedź św. Tomasza powołuje się również Pius XI. Przypomina, podkreślona już wcześniej przez Leona XIII prawdę, że „dziecko z natury samej ma w sobie coś z ojca (...). Stąd samo prawo przyrodzone oddaje je w opiekę ojca, dopóki nie dojdzie do używania rozumu⁵⁹”.

Pius XII z kolei stwierdza, że „bez wątpienia jedna z głównych funkcji ojca rodziny polega na troszczeniu się o niezbędne do życia środki pieniężne dla żony i dzieci⁶⁰. Oprócz tego „(...) jest on przewodnikiem oświeconym i mądrym, silnym swym osobistym doświadczeniem, znawcą wielkich praw życia, ale także wewnętrznych pragnień i trudności swych najbliższych, którym daje duchową pomoc, bardziej cenną i bardziej konieczną niż wsparcie materialne⁶¹. Ale jest rzeczą wskazaną, aby ojciec, dla sprawowania swej funkcji wychowawczej, otrzymał odpowiednie przygotowanie. W tym względzie z pomocą przyjść mogą szkoły ludowe, które w ten sposób oddadzą drogocenną przysługę nie tylko samemu ojcu, lecz także całej jego rodzinie⁶²”.

3. Wychowawcze posłannictwo matki

Przedsoborowe nauczanie Kościoła kieruje także uwagę na naturalne prawa i obowiązki wychowawcze, wypływające z faktu macierzyństwa. Po raz pierwszy czyni to Leon XIII mówiąc, że natura przeznaczona matkę „(...) do życia rodzinnego, a jego obowiązki w przedziwny sposób chronią część niewieścią i zarazem czynią zadość potrzebie wychowania dzieci i trosce o dobro rodziny⁶³”.

⁵⁶ L e o n X I I I , *Enc. Rerum Novarum*, dz. cyt., p. 11.

⁵⁷ Tamże, p. 11; por. także *S. Thom. Summa Theol. II – II., Qu. X. art. XII.*

⁵⁸ L e o n X I I I , *Enc. Rerum Novarum*, dz. cyt., p. 11.

⁵⁹ *DIM*, s. 34-35; por. także *S.Th. II-IIae, q.10, a.12.*

⁶⁰ P i u s X I I , *All. ai maestri ed agli allievi adulti dei corsi di educazione popolare*, 19-3-1953, w: *IP*, p. 626.

⁶¹ Tamże, p. 626.

⁶² Por. tamże, p. 626.

⁶³ L e o n X I I I , *Enc. Rerum Novarum*, dz. cyt., p. 33.

Piusa XII zwraca szczególną uwagę na pierwszeństwo i niezbywalność praw i obowiązków wychowawczych matki podkreślając, że jest ona pierwszą i najbardziej bliską swemu dziecku wychowawczynią⁶⁴. Jej „(...) jest powierzone, ponad wszystko inne, pierwsze wychowanie dziecka, w pierwszych miesiącach i latach”⁶⁵. Sprawą wyjątkowo ważną jest to, aby dziecko pozostawało pod opieką matki aż do chwili, kiedy rozpocznie pierwszą szkołę⁶⁶. Matka bowiem jest „(...) przeznaczona przez Boga, aby być od kolebki żywicielką i wychowawczynią swych dzieci”⁶⁷. Do niej „(...) głos natury mówi (...) i składa w jej sercu pragnienie, radość, odwagę, miłość i wolę opiekowania się dzieckiem (...)”⁶⁸. Dlatego też z woli Boga i prawa natury „(...) każde pokolenie w swoim początku powinno przejść przez spokojną szkołę kobiety (...), aby za każdym razem znów zaczerpnąć tej dobroci, tej słodkości, tej miłości, które jej są wrodzone”⁶⁹. „Bez tego periodycznego powrotu do dobrego źródła, ludzkość ulegając w krótkim czasie surowości i przykrym konfliktom życia, staczałaby się coraz bardziej ku nieszczęśliwej dzikości”⁷⁰.

Pius XII podaje konkretne przykłady, jak wiele może matka w dobrym wychowaniu swego dziecka. Wspomina tutaj o matce św. Alojzego Gonzagi i o jej zasługach dla osiągnięcia przez niego świętości, której udziela sam Bóg⁷¹. Zaznacza, że „(...) Bóg znalazł uważną, subtelną i zręczną współpracownicę w kobiecie Marcie, najszczęśliwszej matce naszego ukochanego Świętego”⁷². Papież mówi również o matce św. Jana Bosko, ukazując jej wielki wpływ wychowawczy na kształtowanie się u Świętego wzniosłych ideałów, które on urzeczywistniał w późniejszym, dorosłym życiu⁷³.

⁶⁴ Por. P i u s X I I , *All. alle madri di famiglia italiane*, 26-10-1941, w: *IP*, p. 401; *All. ai maestri cattolici italiani*, 4-11-1945, w: *IP*, p. 438.

⁶⁵ P i u s X I I , *All. alle madri di famiglia italiane*, 26-10-1941, w: *IP*, p. 404.

⁶⁶ Por. P i u s X I I , *All. all'Associazione italiana dei maestri cattolici*, 11-9-1948, w: *IP*, p. 474.

⁶⁷ P i u s X I I , *All. alle madri di famiglia italiane*, 26-10-1941, w: *IP*, p. 421.

⁶⁸ P i u s X I I , *Przemówienie Ojca św. wygłoszone 29 października 1951r. do uczestników Kongresu Włoskiego Katolickiego Związku Położnych przy współudziale Narodowej Federacji Kolegiów Położniczych*, dz. cyt., s. 7.

⁶⁹ P i u s X I I , *All. all'Unione mondiale delle organizzazioni femminili cattoliche*, 24-4-1952, w: *IP*, p. 596; *All. all'Associazione Educatrice Italiana*, 24-10-1955, w: *IP*, p. 741.

⁷⁰ P i u s X I I , *All. all'Unione mondiale delle organizzazioni femminili cattoliche*, 24-4-1952, w: *IP*, p. 596.

⁷¹ Por. P i u s X I I , *All. ai novelli sposi*, 21-6-1939, w: *IP*, p. 365.

⁷² Tamże, p. 365.

⁷³ Por. P i u s X I I , *All. ai novelli sposi*, 31-1-1940, w: *IP*, p. 377.

Matka więc powinna być świadoma wzniosłości swej wychowawczej misji, przekazanej jej przez prawo natury w fakcie macierzyństwa. Ale do wypełnienia przez nią dzieła wychowania potomstwa nie wystarczy jedynie ani sama świadomość misji wychowania, ani nawet dobra wola zaangażowania się w to wychowanie. Każda matka musi „(...) ponadto zabrać się do wypełnienia go dobrze”⁷⁴. W tej perspektywie zrozumiały i bardzo wymowny jest apel, który papież kieruje do matek: „Wy o matki (...) będziecie musiały w każdej chwili śledzić je uważnym waszym wzrokiem i czuwać nad ich wzrostem, nad zdrowiem ich małego ciała, ponieważ jest ciałem z waszego ciała i owocem wewnętrznych waszych trzewi”⁷⁵. Dodaje następnie: „Od kołyski macie rozpocząć w nich nie tylko wychowanie cielesne, ale i duchowe; ponieważ jeśli wy nie będziecie ich wychowywać, one same zaczną się wychowywać – dobrze lub źle”⁷⁶. Dla dobrego wychowania dziecka jest wskazane nawet to, aby „(...) matka sama żywiła dziecko swego łona”⁷⁷, gdyż otrzymywany przez dziecko w wieku niemowlęcym pokarm może wpływać na jego wychowanie⁷⁸.

W zakres obowiązków matki, związanych z wychowaniem potomstwa, wchodzi między innymi jej metodyczne przygotowanie⁷⁹. Jest rzeczą niezbędną „(...) aby matki zdobyły podstawowe wiadomości, konieczne dla prowadzenia rodziny (...)”⁸⁰. Mają posiadać „(...) sztukę utrzymywania domu w porządku, utrzymywania równowagi w budżecie oraz pożyteczne wiadomości z pedagogii, a nade wszystko wystarczającą znajomość reguł pedagogicznych (...)”⁸¹. Chodzi o to, aby matki „(...) wykorzystywały doświadczenie innych oraz by nie ufały zbyt w instynkt macierzyński, który sam z siebie nie ustrzeże ich zawsze i z całkowitą pewnością od szkodliwych błędów”⁸². Dzięki dobremu przygotowaniu matki właściwie będą spełniać swój naturalny obowiązek wychowania potomstwa, a tym samym będą kształtować nowe pokolenia ku poczuciu powszechnego braterstwa⁸³. Jeśli zaś matka „(...) nie jest

⁷⁴ P i u s X I I , *All. alle madri di famiglia italiane*, 26-10-1941, w: *IP*, p. 401.

⁷⁵ Tamże, p. 405.

⁷⁶ Tamże, p. 405.

⁷⁷ Tamże, p. 406.

⁷⁸ Por. tamże, p. 406.

⁷⁹ Por. P i u s X I I , *All. all'Associazione Educatrice Italiana*, 24-10-1955, w: *IP*, p. 741.

⁸⁰ P i u s X I I , *All. ai maestri ed agli allievi adulti dei corsi di educazione popolare*, 19-3-1953, w: *IP*, p. 625.

⁸¹ Tamże, p. 625.

⁸² Tamże, p. 625.

⁸³ Por. P i u s X I I , *All. all'Unione mondiale delle organizzazioni femminili cattoliche*, 24-4-1952, w: *IP*, p. 596.

w stanie poświęcić się osobiście, w całości lub częściowo, wychowaniu dzieci – przypadek bardzo częsty w obecnych warunkach ekonomicznych i socjalnych – więc przedszkole, ze swymi odpowiednimi metodami i dokładnym wyborem nauczycieli, jest wezwane do zajęcia miejsca lub uzupełnienia w najlepszym możliwym sposób dzieła matki⁸⁴.

4. Prawo do wolnego wyboru szkoły

Wykonywanie przez rodziców naturalnego prawa i obowiązku do wychowania potomstwa, wiąże się także z podejmowaniem decyzji o wyborze szkoły dla dzieci. Według Leona XIII szczególnie obowiązkiem ojców jest „prosić i domagać się, aby nauczanie dawane przez nauczycieli zgadzało się z religią ich dzieci”⁸⁵. Jeśli zaś rodzice „(...) nie mogą sami tego zabezpieczyć, winni to uczynić ich zastępcy, jednak w ten sposób, by ich dzieci uczyły się i otrzymały od zaaprobowanych nauczycieli konieczne nauczanie religijne”⁸⁶. Zatem ci, którzy zmuszają rodziców, aby posyłali dzieci do szkół publicznych, gdzie nie ma wychowania religijnego „(...) depczą swymi stopami i gwałcą prawo naturalne rodziców”⁸⁷.

Benedykt XV z kolei przypomina, że naturalnemu prawu rodziców do wychowania dzieci odpowiada obowiązek „(...) domagania się dla swych dzieci religijnego nauczania (...)”⁸⁸. Pius XI naucza zaś, że rodzice, „mając od Boga otrzymane prawo i obowiązek wychowania własnych dzieci, mają także świętą wolność w wyborze tych, którzy w dziele wychowania muszą im skutecznie pomagać”⁸⁹. „Rodzicom sumiennym, świadomym swego wychowawczego obowiązku przysługuje najpierwotniejsze prawo wychowania dzieci danych im przez Boga (...)”⁹⁰. Stąd też „prawa i inne rozporządzenia, które nie uznają tego przyrodzonego prawa rodziców w sprawach szkolnych, lub też przez groźbę i przymus odbierają im wszelką wartość praktyczną, są sprzeczne z prawem przyrodzonym i w najgłębszych swych podstawach niemoralne”⁹¹.

⁸⁴ P i u s X I I , *All. all'Associazione italiana dei maestri cattolici*, 11-9-1948, w: *IP*, p. 474.

⁸⁵ L e o n X I I I , *Enc. Affari vos*, w: *IP*, p. 160.

⁸⁶ L e o n X I I I , *Enc. Officio sanctissimo*, w: *IP*, p. 112.

⁸⁷ Tamże, p. 112.

⁸⁸ B e n e d y k t X V , *All. alle Donne cattoliche italiane*, 22-10-1919, w: *IP*, p. 203.

⁸⁹ P i u s X I , *Enc. Dilectissima nobis*, w: *IP*, p. 327.

⁹⁰ P i u s X I , *Enc. O położeniu Kościoła katolickiego w Rzeszy Niemieckiej (Mit brennender Sorge)*, dz. cyt., p. 43.

⁹¹ Tamże, p. 43.

Pius XII naucza natomiast, że rodzice z samego prawa natury mają obowiązek zatroszczenia się o wychowanie swoich dzieci na każdej płaszczyźnie wychowania: religijnej, moralnej, intelektualnej i fizycznej, które jest udzielane w szkołach lub innych ośrodkach wychowawczych⁹². Posiadają także niezbywalną odpowiedzialność w „(...) ukieunkowaniu zawodowym swoich dzieci, tak bogatym w konsekwencje dla ich przyszłości”⁹³. Tak więc „byłoby (...) znieważaniem podstawowych praw człowieka, gdyby chciano zmuszać rodziców do powierzenia własnych dzieci wpływowi szkoły, której nauczyciele mają postawę obojętną, negatywną a nawet wrogą w stosunku do religijnych i moralnych przekonań rodziny”⁹⁴.

5. Próba całościowego spojrzenia na dokonaną analizę dokumentów

Analizowane wypowiedzi wykazują pewną zbieżność myśli, gdyż papież zgodnie mówi o rodzicach jako pierwszych wychowawcach swych dzieci⁹⁵. Podają również uzasadnienie swego stanowiska, opierając je na prawie naturalnym⁹⁶, które daje rodzicom pierwszeństwo

⁹² Por. P i u s X I I , *Lett. Le sujet de la prochaine Semaine, di monsignor Angelo Dell'Acqua, Sostituto della Segreteria di Stato, a Carlo Flory, per la XLV Settimana Sociale dei Cattolici di Francia*, 28-6-1958, w: *IP*, p. 846.

⁹³ Tamże, p. 846.

⁹⁴ P i u s X I I , *All. alla Associazione dei Maestri Cattolici di Baviera*, 31-12-1956, w: *IP*, p. 787.

⁹⁵ Por. L e o n X I I I , *Enc. Nobilissima Gallorum Gens*, w: *IP*, p. 94; *Enc. Officio sanctissimo*, w: *IP*, p. 112; por. także B e n e d y k X V , *Lett. Communes litteras*, 10-4-1919, w: *IP*, p. 201; P i u s X I , *All. agli allievi del collegio di Mondragone*, 14-5-1929, w: *IP*, p. 233; *DIM*, s. 34-35; *Encyklika: O małżeństwie chrześcijańskim*, s. 12-13; P i u s X I I , *Enc. Summi Pontificatus*, w: *IP*, p. 371; *All. ai novelli sposi*, 15-1-1941, w: *IP*, p. 386; *All. ai novelli sposi*, 24-9-1941, w: *IP*, p. 389; *All. ai novelli sposi*, 29-4-1942, w: *IP*, p. 426; *All. ai novelli sposi*, 14-4-1943, w: *IP*, p. 432; *Przemówienie Ojca św. wygłoszone 29 października 1951r. do uczestniczek Kongresu Włoskiego Katolickiego Związku Położnych przy współdziale Narodowej Federacji Kolegiów Położniczych*, dz. cyt., s. 6; *RM Zum zweiten Mal, ai Cattolici tedeschi, paricipanti al 78° Katholikentag, in Berlino*, 17-8-1958, w: *IP*, p. 858; *Jan XXIII, Enc. Pacem in terris*, dz. cyt., p. 17.

⁹⁶ Por. L e o n X I I I , *Enc. Nobilissima Gallorum Gens*, w: *IP*, p. 94; *Enc. Officio Sanctissimo*, w: *IP*, p. 112; *Enc. Rerum Novarum*, dz. cyt., p. 11. 33; por. także P i u s X I , *All. agli allievi del collegio di Mondragone*, 14-5-1929, w: *IP*, p. 233; *DIM*, s. 34-35; *Encyklika: O małżeństwie chrześcijańskim*, s. 12-13; P i u s X I I , *All. ai novelli sposi*, 24-9-1941, w: *IP*, p. 389; *All. alle madri di famiglia italiane*, 26-10-1941, w: *IP*, p. 421; *Przemówienie Ojca św. wygłoszone 29 października 1951r. do uczestniczek*

w wychowaniu potomstwa z samego faktu macierzyństwa i ojcostwa⁹⁷. Naturalne pochodzenie owego pierwszeństwa nadaje mu charakter nienaruszalności⁹⁸. Jednakże pierwszemu i nienaruszalnemu prawu rodziców do wychowania potomstwa odpowiadają tożsame zobowiązania⁹⁹.

Przedstawione powyżej elementy wspólne analizowanym wypowiedziom świadczą o ciągłości myśli, jaka charakteryzuje nauczanie Kościoła w kwestii rodziców jako pierwszych i naturalnych wychowawców potomstwa. Dowodem wspomnianej ciągłości jest również fakt, że poszczególni papieże dość często powołują się na wypowiedzi swoich poprzedników. Pius XI przytacza stwierdzenia Leona XIII¹⁰⁰

Kongresu Włoskiego Katolickiego Związku Położnych przy współudziale Narodowej Federacji Kolegiów Położniczych, dz. cyt., s. 6; *Lett. al vescovo di Basilea e di Lugano*, 15-4-1958, w: *IP*, p. 840; *RM Zum zweiten Mal, ai Cattolici tedeschi, paricipanti al 78° Katholikentag, in Berlino*, 17-8-1958, w: *IP*, p. 858; *Jan XXIII, Enc. Pacem in terris*, dz. cyt., p. 17.

⁹⁷ Por. L e o n X I I I , *Enc. Rerum Novarum*, dz. cyt., p. 11, 33; por. także Pius XI, *DIM*, s. 34-35; Encyklika: *O małżeństwie chrześcijańskim*, s. 12-13; Pius XII, *Enc. Summi Pontificatus*, w: *IP*, p. 371; *All. ai novelli sposi*, 15-1-1941, w: *IP*, p. 386; *All. alle madri di famiglia italiane*, 26-10-1941, w: *IP*, p. 405-406; *All. ai novelli sposi*, 24-9-1941, w: *IP*, p. 391; *All. ai novelli sposi*, 14-4-1943, w: *IP*, p. 432; *Jan XXIII, Enc. Pacem in terris*, dz. cyt., p. 17.

⁹⁸ Por. L e o n X I I I , *Enc. Officio Sanctissimo*, w: *IP*, p. 112; *Enc. Rerum Novarum*, dz. cyt., p. 11; *Enc. Militatis Ecclesiae*, w: *IP*, p. 151; por. także Benedyk XV, *Lett. Communes litteras*, 10-4-1919, w: *IP*, p. 201; P i u s X I , *All. agli allievi del collegio di Mondragone*, 14-5-1929, w: *IP*, p. 233; *DIM*, s. 34-35; *Enc. Dilectissima nobis*, w: *IP*, p. 327; *Enc. O położeniu Kościoła katolickiego w Rzeszy Niemieckiej (Mit brennender sorge)*, dz. cyt., p. 59; P i u s X I I , *Enc. Summi Pontificatus*, w: *IP*, p. 370; *All. ai novelli sposi*, 15-1-1941, w: *IP*, p. 386; *All. all'Associazione italiana dei maestri di scuola cattolici*, w: *IP*, p. 459; *All. alla Associazione dei Maestri Cattolici di Baviera*, 31-12-1956, w: *IP*, p. 787; *Lett. Le sujet de la prochaine Semaine, di monsignor Angelo Dell'Acqua, Sostituto della Segreteria di Stato, a Carlo Flory, per la XLV Settimana Sociale dei Cattolici di Francia*, 28-6-1958, w: *IP*, p. 846; *RM Zum zweiten Mal, ai Cattolici tedeschi, paricipanti al 78° Katholikentag, in Berlino*, 17-8-1958, w: *IP*, p. 858; J a n X X I I I , *Enc. Pacem in terris*, dz. cyt., p. 17.

⁹⁹ Por. L e o n X I I I , *Enc. Nobilissima Gallorum Gens*, w: *IP*, p. 94; *Enc. Officio Sanctissimo*, w: *IP*, p. 112; *Enc. Affari vos*, w: *IP*, p. 160; por. także B e n e d y k X V , *All. alle Donne cattoliche italiane*, 22-10-1919, w: *IP*, p. 203; P i u s X I , *DIM*, s. 35; *Enc. O położeniu Kościoła katolickiego w Rzeszy Niemieckiej (Mit brennender sorge)*, dz. cyt., p. 59; P i u s X I I , *All. ai novelli sposi*, 15-1-1941, w: *IP*, p. 386; *All. alle madri di famiglia italiane*, 26-10-1941, w: *IP*, p. 405; *Lett. Le sujet de la prochaine Semaine, di monsignor Angelo Dell'Acqua, Sostituto della Segreteria di Stato, a Carlo Flory, per la XLV Settimana Sociale dei Cattolici di Francia*, 28-6-1958, w: *IP*, p. 846; J a n X X I I I , *Enc. Pacem in terris*, dz. cyt., p. 17.

¹⁰⁰ Por. L e o n X I I I , *Enc. Sapientiae christianae*, 10-1-1890, w: *IP*, p. 130; *Enc. Rerum Novarum*, dz. cyt., p. 11; por. także Pius XI, *DIM*, s. 34-36.

Pius XII powołuje się na wypowiedzi Piusa XI¹⁰¹, a Jan XXIII opiera swe nauczanie na stwierdzeniach Piusa XI¹⁰² oraz Piusa XII¹⁰³.

Stałość, a poza tym stanowczość, jakie są dostrzegalne w nauczaniu Kościoła w kwestii rodziców jako pierwszych wychowawców potomstwa, wydaje się być rzeczą oczywistą, gdy uwzględni się źródło, na jakim opiera się to nauczanie. Źródłem tym jest prawo naturalne, które charakteryzuje się niezmiennością i obowiązuje każdego – niezależnie od miejsca i czasu¹⁰⁴.

Analiza dokumentów Kościoła wykazuje ponadto, że znajdują się w nich wypowiedzi, które są specyficzne tylko dla niektórych papieży. Charakterystyczną cechą zarówno dla Leon XIII, jak i Pius XI oraz Pius XII jest między innymi to, że każdy z nich mówiąc o rodzicach jako pierwszych wychowawcach dzieci, uzależnia wykonywanie ich naturalnego prawa i obowiązku do wychowania od celu, dla którego otrzymali od Boga potomstwo¹⁰⁵. Oprócz tego papieże ci rozpatrują zagadnienie naturalnego pierwszeństwa rodziców do wychowania potomstwa w odniesieniu do każdego z rodziców wziętych osobno¹⁰⁶. Wskazują także na konieczność pomocy, jaką winni otrzymywać rodzice ze strony innych osób odpowiedzialnych za wychowanie¹⁰⁷.

¹⁰¹ Por. P i u s X I I , *All. all'Associazione italiana dei maestri di scuola cattolici*, w: *IP*, p. 459; por także Pius XI, *DIM*, s. 34.

¹⁰² Por. J a n X X I I I , *Enc. Pacem in terris*, dz. cyt., p. 17; por. także P i u s X I , *Encyklika: O małżeństwie chrześcijańskim*, s. 12-13.

¹⁰³ Por. P i u s X I I , *RM al mondo intero*, 24-12-1942, w: *IP*, p. 430.

¹⁰⁴ Prawo naturalne jest to „ (...) zbiór norm nakazujących lub zakazujących, obiektywnych, powszechnych i niezmiennych, które uzdalniają podmioty rozumne do spełnienia aktów moralnie dobrych, a unikania złych. Stanowi ono porządek działania wyznaczony ludzium w akcie stworzenia”. T. P a w ł u k , *Prawo Kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II, Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Olsztyn 1985, s. 25.

¹⁰⁵ Por. L e o n X I I I , *Enc. Sapientiae christianae*, w: *IP*, p. 130; por. także P i u s X I , *DIM*, s. 36; Pius XII, *All. ai novelli sposi*, 19-3-1941, w: *IP*, p. 387.

¹⁰⁶ Por. L e o n X I I I , *Enc. Rerum Novarum*, dz. cyt., p. 11, 33; por. także P i u s X I , *DIM*, s. 34-35; P i u s X I I , *All. ai novelli sposi*, 21-6-1939, w: *IP*, p. 365; *All. ai novelli sposi*, 31-1-1940, w: *IP*, p. 377; *All. alle madri di famiglia italiane*, 26-10-1941, w: *IP*, p. 401, 404-406, 421; *All. ai maestri cattolici italiani*, 4-11-1945, w: *IP*, p. 438; *All. all'Associazione italiana dei maestri cattolici*, 11-9-1948, w: *IP*, p. 474; *Przemówienie Ojca św. wygłoszone 29 października 1951r. do uczestników Kongresu Włoskiego Katolickiego Związku Położnych przy Współdziałale Narodowej Federacji Kolegiów Położniczych*, dz. cyt., s. 7; *All. all'Unione mondiale delle organizzazioni femminili cattoliche*, 24-4-1952, w: *IP*, p. 596; *All. all'Associazione Educatrice Italiana*, 24-10-1955, w: *IP*, p. 741.

¹⁰⁷ Por. L e o n X I I I , *Enc. Officio sanctissimo*, w: *IP*, p. 112; por. także Pius XI, *Enc. Dilectissima nobis*, w: *IP*, p. 327; P i u s X I I , *All. ai novelli sposi*, 15-1-1941, w: *IP*, p. 386; *All. ai maestri cattolici italiani*, 4-11-1945, w: *IP*, p. 438; *All. all'Associazione italiana dei maestri cattolici*, 11-9-1948, w: *IP*, p. 474.

Poszczególni papieże poruszają również zagadnienia im tylko charakterystyczne. Tak np. Benedykt XV podkreśla naturalne prawo i obowiązek wychowawczy rodziców odnosząc go przede wszystkim do płaszczyzny wychowania religijnego¹⁰⁸. Leon XIII ukazuje ścisły związek naturalnego prawa rodziców do wychowania potomstwa z prawem do posiadania przez rodziców dóbr materialnych¹⁰⁹. Pius XI, uzasadniając słuszność niezbywalnego i pierwszego prawa rodziców do wychowania potomstwa, odwołuje się do zatwierdzających to prawo ustaw państwowych¹¹⁰. Pius XII rozważa sprawę autorytetu wychowawczego rodziców, który otrzymali przez naturę od Boga w relacji do autorytetu, który sami powinni sobie wypracować¹¹¹. Mówi także o wypełnianiu przez rodziców ich naturalnego wychowawczego posłannictwa uwzględniając uwarunkowania ekonomiczno – społeczne, które nie sprzyjają wychowawczej misji rodziców¹¹². Z kolei Jana XXIII, w porównaniu z polemicznym tonem nauczania poprzednich papieży¹¹³, odróżniania się pozytywną formą wypowiedzi¹¹⁴.

¹⁰⁸ Por. B e n e d y k X V, *Lett. Communes litteras*, 10-4-1919, w: *IP*, p. 201; *All. alle Donne cattoliche italiane*, 22-10-1919, w: *IP*, p. 203.

¹⁰⁹ Por. L e o n X I I I, *Enc. Rerum Novarum*, dz. cyt., p. 9.

¹¹⁰ Por. *DIM*, s. 36-37.

¹¹¹ Por. P i u s X I I, *All. ai novelli sposi*, 24-9-1941, w: *IP*, p. 391.

¹¹² Por. P i u s X I I, *All. ai novelli sposi*, 31-1-1940, w: *IP*, p. 376; *All. all'Associazione italiana dei maestri cattolici*, 11-9-1948, w: *IP*, p. 474.

¹¹³ L e o n X I I I, *Enc. Rerum Novarum*, dz. cyt., p. 11; por. także P i u s X I, *DIM*, s. 37, 40-41, 47, 54-55; *Enc. O położeniu Kościoła katolickiego w Rzeszy Niemieckiej (Mit brennender sorge)*, dz. cyt., p. 58; P i u s X I I, *All. alle madri di famiglia italiane*, 26-10-1941, w: *IP*, p. 412; *All. ai novelli sposi*, 29-4-1942, w: *IP*, p. 426; *All. ai giovani di Azione cattolica italiana*, 20-4-1946, w: *IP*, p. 451; *RM al Congresso interamericano di educazione cattolica*, 6-10-1948, w: *IP*, p. 483; *RM al IV Congresso interamericano di educazione cattolica*, 5-8-1951, w: *IP*, p. 547; *Przemówienie Ojca św. wygłoszone 29 października 1951r. do uczestniczek Kongresu Włoskiego Katolickiego Związku Położnych przy współudziale Narodowej Federacji Kolegiów Położniczych*, dz. cyt., s. 18. 20-21; *All. ai fanciulli del «Borgo Don Bosco»*, 19-4-1953, w: *IP*, p. 644; *RM per la «Giornata della Madre e del Bambino», promossa, in Italia, dall'Opera per la protezione della Maternità e dell'Infanzia*, 6-1-1957, w: *IP*, p. 790-796.

¹¹⁴ Pontyfikat Jana XXIII rozpoczyna nowy etap w historii Kościoła, w którym Kościół otwiera się bardziej na swoją uniwersalną misję zbawiania świata. Stąd też nauczanie Jana XXIII zmierza do obudzenia dialogu ze wszystkimi ludźmi, dąży do zjednoczenia wszystkich chrześcijan i ich zbliżenia nawet z innowiercami oraz ludźmi niewierzącymi. Proklamuje również ideę pokoju na całym świecie zaznaczając, że jego początek jest w sercu człowieka. Papież wyklucza ze swego nauczania potępienie błędów, a wskazuje na dzieło szerzenia powszechnej zgody. Kościół więc, w nauczaniu Jana XXIII, jawi się jako matka pełna miłosierdzia, zatroskana o każdego człowieka, głosząca wolność i płynące z niej wartości, a szczególnie godność każdego człowieka. Świa-

Źródłem zarysowanych powyżej zmian wydają się być przede wszystkim wydarzenia zachodzące na polu społecznym, ekonomicznym i politycznym, które dotyczą swym zasięgiem człowieka i płaszczyzny jego wychowania¹¹⁵. Należy sądzić, że połączenie przez Leona XIII tematyki naturalnego prawa rodziców do wychowania potomstwa z naturalnym prawem człowieka do posiadania dóbr materialnych¹¹⁶ wpływa z reakcji papieża na prądy liberalizmu ekonomicznego, który wraz z rozwojem technicznym przynosi robotnikom wyzysk i zubożenie¹¹⁷. W konsekwencji zaś uniemożliwia rodzicom spełnianie ich wychowawczego prawa i obowiązku, gdyż niejednokrotnie zmusza obojga rodziców, a nawet ich dzieci do opuszczenia domu i podjęcia pracy zarobkowej¹¹⁸. Z kolei powodem przedstawienia przez Piusa XI wzoru państwa, które gwarantuje w swych ustawach nietykalność naturalnych praw rodziców¹¹⁹ wydaje się być obrona naturalnych praw rodziców wobec inwazji socjalizmu, nieliczącego się dostatecznie z tym prawem¹²⁰. Zaprezentowana przez Piusa XII wypowiedź, traktująca o relacji zależności, jaka zachodzi między autorytetem wychowawczym rodziców danym im przez Boga a ich osobistym autorytetem, który sami powinni wypracować spełniając dzieło wychowania potomstwa¹²¹, jawi się jako reakcja na wejście natura-

ductwem takiego nauczania są między innymi dwie encykliki papieża: „Mater et Magistra” i „Pacem in terris”. Por. Z. Zieliński, *Papiestwo i papieże dwóch ostatnich wieków, cz. II*, wyd. II, Poznań 1986. s. 200-203; por. także M. Lemonnier, *Storia della Chiesa*, Viena 1981, s. 436-437.

¹¹⁵ Por. M. Klepacz, *Wstęp do encykliki Divini illius Magistrii*, w: *Divini illius Magistri*, s. 7-10.

¹¹⁶ Por. Leon XIII, *Enc. Rerum Novarum*, dz. cyt., p. 9.

¹¹⁷ Liberalizm ekonomiczny głosił tezę, że człowiek ma nad własnością nieograniczone prawo. Nie brał więc pod uwagę konieczności podporządkowania się dobru wspólnemu. Doprowadziło to do tego, że duża część robotników – będących jedynymi żywicielami rodziny – nie otrzymywała od swoich pracodawców należnej zapłaty. Por. M. Lemonnier, dz. cyt., s. 409-410.

¹¹⁸ Por. tamże, s. 409-410.

¹¹⁹ Por. *DIM*, s. 36-37.

¹²⁰ Socjalizm na płaszczyźnie pedagogicznej głosił, że człowiek rodzi się przez społeczność i powinien być wychowywany w ten sposób, aby żyć dla społeczności. Celem działania wychowawczego nie jest więc wychowanek, ale społeczeństwo. Człowiek jest tutaj całkowicie podporządkowany, także poprzez wychowanie, społeczeństwu – tradycjom, prawom, kulturze i wierze danej grupy społecznej. Stąd też w socjalizmie rolę wychowania przejmuje państwo, które dokonuje dzieła wychowania poprzez szkołę państwową. Tym samym dąży do zastąpienia rodziców w spełnianiu ich wychowawczych obowiązków, a nawet do pozbawienia ich należnego im prawa naturalnego do wychowania potomstwa. Rodziców postrzega jedynie jako instrument do reprodukcji rasy, wyselekcjonowanej w celu jej doskonalenia. Por. P. Viotto, *Pedagogia generale*, wyd. V, Marietti Editori Ldt 1966, s. 214-219.

¹²¹ Por. Pius XII, *All. ai novelli sposi*, 24-9-1941, w: *IP*, p. 391.

lizmu w życie małżonków i rodziny¹²². Natomiast pozytywne nauczanie Kościoła na temat rodziców jako pierwszych wychowawców, które ma swój początek w wypowiedziach Jana XXIII, wydaje się być uwarunkowane faktem, że w drugiej połowie XX wieku polemika z naturalizmem nie jest już tak żywa, jak to miało miejsce w wieku XIX¹²³.

Wnioski końcowe

Tematyka podstaw wychowawczej funkcji rodziców jest bliska przedsoborowej wychowawczej myśli Kościoła i jest obecna w wielu jego dokumentach. Papieże mocno akcentują prawo naturalne jako źródło wychowawczych praw i obowiązków rodziców. Ich nauczanie, jakkolwiek wykazuje pewne elementy rozwoju, na ogół, w swej zasadniczej treści, pozostaje niezmiennie. Jest obroną, a od czasów Jana XXIII pozytywnym wykładem nauki o wynikających z samego faktu macierzyństwa i ojcostwa, słusznych praw rodziców do wychowania.

Przypomniana tu nauka przedsoborowego Magisterium Kościoła została potwierdzona przez nauczanie Ojców Soboru, zawarte między innymi w DWCH nr 3, 6. Jej obszernie zaprezentowanie wydaje się ko-

¹²² Wejście naturalizmu w życie rodziny uniemożliwia rodzicom spełnianie ich wychowawczych obowiązków, wynikających z samego prawa natury. Zwiększa bowiem liczbę rozwodów: por. *All. ai novelli sposi*, 29-4-1942, w: *IP*, p. 426; *All. ai giovani di Azione cattolica italiana*, 20-4-1946, w: *IP*, p. 451; przyczynia się do nieobecności rodziców w domu; por. *All. ai novelli sposi*, 10-9-1941, w: *IP*, p. 388; *RM per la «Giornata della Madre e del Bambino»*, promosa, in *Italia, dall'Opera Nazionale per la protezione della Maternita e dell'Infanzia*, 6-1-1957, w: *IP*, p. 790; przeszkadza im we właściwym przygotowaniu się do spełnienia spoczywających na nich obowiązków wychowawczych: por. *All. alle madri di famiglia italiane*, 26-10-1941, w: *IP*, p. 406; *RM al Congresso interamericano di educazione cattolica*, 6-10-1948, w: *IP*, p. 483; *RM al IV Congresso interamericano di educazione cattolica*, 5-8-1951, w: *IP*, p. 547; prowadzi do zbytnej surowości lub uległości ze strony rodziców: por. *All. ai novelli sposi*, 24-1-1940, w: *IP*, p. 375; daje przyzwolenie złym wpływom w wychowaniu: por. *RM per la «Giornata della Madre e del Bambino»*, promosa, in *Italia, dall'Opera Nazionale per la protezione della Maternita e dell'Infanzia*, 6-1-1957, w: *IP*, p. 793; sprawia, że rodzice pozostawiają innym wychowanie swoich dzieci: por. *All. ai fanciulli del «Borgo Don Bosco»*, 19-4-1953, w: *IP*, p. 641-642; *RM per la «Giornata della Madre e del Bambino»*, promosa, in *Italia, dall'Opera Nazionale per la protezione della Maternita e dell'Infanzia*, 6-1-1957, w: *IP*, p. 790, 796.

¹²³ Wśród tych kierunków należy wymienić socjologizm, który był w pewnym sensie przeciwstawieniem teorii wychowania naturalnego. Por. J. T a r n o w s k i, *Wprowadzenie do Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim*, w: *Sobór Watykański II: Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, wyd. III, Poznań 1968, s. 306.

nieczne również dzisiaj, kiedy często próbuje się osłabić wychowawczy wpływ rodziców na dzieci, albo też sami rodzice dyspensują się od wypełniania wychowawczych obowiązków. Zatem niniejsze opracowanie może być swoistym „memento” o niezbywalności i nienaruszalności praw oraz odpowiadających im zobowiązań wychowawczych rodziców zarówno dla nich samych, jak też dla wszystkich odpowiedzialnych współcześnie za wychowanie.

LE BASI NATURALI DEL RUOLO EDUCATIVO DEI GENITORI

RIASSUNTO

La questione delle basi del ruolo educativo dei genitori ha avuto una notevole rilevanza nel Magistero preconciare. Il nostro studio presenta questa problematica come fu affrontata nell'insegnamento dei papi a partire dall'inizio del XIX secolo fino al Concilio Vaticano II. Si tratta di diritti e derivanti da essi doveri dei genitori all'educazione dei propri figli che si basano sul fatto stesso della maternità e della paternità.

Seguendo i principali documenti del Magistero pontificio abbiamo visto che genitori vengono presentati come primi educatori dei loro figli e il loro diritto in questo campo si basa sulla legge naturale. Rispettivamente abbiamo studiato le indicazioni dei papi sulla missione educativa del padre e della madre. Si è visto l'insistenza con la quale il Magistero sottolineava il diritto dei genitori alla libera scelta della scuola. I genitori cristiani hanno infatti diritto a una educazione scolastica dei figli che sia in sintonia con la loro fede.

Il tentativo della visione globale dell'analisi dei documenti trattati ci permette di rilevare una sostanziale continuità dell'insegnamento magisteriale. Ciò dipende dall'immutabile base di questo insegnamento, costituita dalla legge naturale, illuminata dalla luce della rivelazione divina.

Dobbiamo sottolineare che l'insegnamento da noi analizzato ha trovato conferma da parte dei documenti del Vaticano II, e particolarmente della dichiarazione *Gravissimum educationis*.